

‘Is dit mijn leven?’

Fiction en faction in Het Bureau

Gerard Rooijackers

In 1995 baarde de Nederlandse volkskundige J.J. Voskuil opzien met het eerste deel van een omvangrijke roman-cyclus over het leven op een wetenschappelijk instituut onder de titel *Het Bureau*. In deze bijdrage staat de persoon van Ton Dekker alias Ad Muller in deze sleutelroman centraal. Ik ga in op de relatie tussen fictie en werkelijkheid, de ethiek van de literaire verbeelding van naaste collega's en het probleem van 's mensen onvermogen in het werk van Voskuil.

Een literaire hype

‘Godbewaar-me!’ zei hij halffluid, uit de grond van zijn hart. ‘Dat is toch krankzinnig! Dat kan toch helemaal niet?’ – Hij zat achter zijn bureau met een boekje dat net was binnengekomen ter bespreking. ‘Ik heb hier een boekje’, hij keek in de richting van Ad, die aan de andere kant van de kamer achter zijn bureau verscholen zat en verhief zijn stem, ‘van een hoogleraar in de psychologie, godbetert, die een aantal proefpersonen de klank van een midwinterhoorn heeft laten horen om te bewijzen dat die een algemeen menselijk oergevoel oproept!’ Het was even stil. ‘Waarom zou dat niet kunnen?’ vroeg Ad. ‘Maar dat is toch godgeklaagd!’ Hij stond op. – Ad had zijn hoofd opgeheven en keek over de rand van de boekenkast naar hem. ‘En een fagot dan niet? Of een saxofoon?’ ‘Misschien die ook wel.’ ‘Nee, want hij heeft de midwinterhoorn nou juist uitgekozen omdat daarmee in de Germaanse tijd de boze geesten werden verjaagd! En van wie heeft hij dat? Van Van der Ven!’ ‘Zou Van der Ven daar dan geen gelijk in kunnen hebben?’ Er was, maar bijna onhoorbaar, iets treiterigs in zijn stem. ‘Natuurlijk heeft Van der Ven geen gelijk!’ ‘Dat kun je toch nooit bewijzen?’ Maarten haalde machteloos zijn schouders op en ging weer zitten. ‘En ik wou verdomme na maanden

Keizersgracht 569-571, Amsterdam.

eindelijk weer aan mijn broodonderzoek en dan kan ik me met die onzin bezig gaan houden.' 'Je kunt het toch wel negeren?' 'Nee, zoiets kun je niet negeren! Zo'n man moet vernietigd worden!' (v, 314-315)¹

Dit tafereel speelt zich in 1980 af op de afdeling 'Volks-cultuur' van het *Bureau* dat model staat voor de afdeling Volkskunde van het P.J. Meertensinstituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Deze onderzoeksinstelling vormt de plek waar de auteur J.J. Voskuil zijn romancyclus, getiteld *Het Bureau*, heeft gesitueerd. Het is niet slechts een decor, maar tevens de plaats waar Voskuil als wetenschappelijk afdelingshoofd zijn inspiratie heeft opgedaan.

Een literaire etnografie van het kantoorleven

Het Bureau is een sleutelroman waarin ongeveer tweehonderd personen figureren, onder wie een veertigtal buitenlandse collegae. Het merendeel van deze mensen treft elkaar in en rond het Bureau oftewel het P.J. Meertens-Instituut, een statig Amsterdams grachtenpand met vele kamers, gangen, trappen, reutelende verwarmingsbuizen en documentatiekelders. In zekere zin is het gebouw zelf een soort hoofdpersoon, dat een schijnwereld oproept waaraan de medewerkers hun status en identiteit ontlenu. Achter schijnbaar zinvolle, maar in werkelijkheid volgens Voskuil zinloze werkzaamheden, maskeren de Bureau-mensen hun behoefte aan aandacht, erkenning en macht, het-

¹ Een citaat uit *Het Bureau* wordt weergegeven in cursief, gevolgd door een romeins cijfer, dat het deel aanduidt, en het paginacijfer. Van de romancyclus die zeven delen zal omvatten zijn inmiddels bij uitgeverij G.A. van Oorschot te Amsterdam de volgende delen verschenen: *i Meneer Beerta* (1996), *ii Vuile banden* (1996), *iii Plankton* (1997), *iv Het A.P. Beerta-Instituut* (1998) en *v En ook weemoedigheid* (1999). De delen *vi Afgang* en *vii De dood van Maarten Koning* verschijnen in 2000. Dit citaat werd door Ton Dekker uit deel v gekozen om voor te lezen in het programma 'Knetterende Letteren' op Radio 5 (21-1-1999).

geen voor veel spanning en wrijving zorgt.²

Maarten Koning, het alter ego van Voskuil, speelt in deze wereld tegen wil en dank een hoofdrol, waarbij hij zich voortdurend bedreigd voelt. Ook weet hij dat hij, als het erop aankomt, tussen al die medewerkers eenzaam is en alleen de verantwoording moet dragen. Zoals die keer dat hij in 1974, tot woede van zijn vrouw Nicolien, zich in het weekend achter zijn bureau installeert om het commentaar op de landbouwfilm van Roswinkel te schrijven.³ Behalve dat hij buiten werktijd actief is voor het instituut irriteert het haar dat Maarten deze klus moet klaren:

'Maar dat zou Ad toch doen?' 'Ad is ziek.' 'En als Ad ziek is, dan doe jij het maar.' 'Ja, wie anders.' 'Gemakkelijk is dat.' 'Ja... nou... gemakkelijk...' Hij trok zijn bureaula open en haalde er een vel kladpapier uit. 'En als jij nou ook eens ziek was?' Hij draaide het papier in zijn machine. 'Ik ben niet ziek.' 'Maar als je ziek was, wie deed het dan?' 'Dat weet ik niet.' Hij legde het oude commentaar naast de machine en keek naar de eerste bladzij. 'Ik denk niemand.' 'Nou, dan zeg je dat je ook ziek bent.' 'Dat is onzin natuurlijk', zei hij wrevelig, hij keek naar haar met zijn gedachten al bij het commentaar. 'Bovendien heb ik het beloofd, dus ik ben verantwoordelijk.' 'Ik dacht dat Ad verantwoordelijk was.' 'Ad vindt het onzin dat ik het beloofd heb, dus Ad voelt zich niet verantwoordelijk.' 'Dan bel je hem op en draag je hem het op! Zo ziek zal hij heus ook niet zijn.' Hij haalde zijn schouders op, zijn vingers klaar op de toetsen van zijn machine. 'Dat kan ik niet.' 'Maar op die manier komt het erop neer dat jij alles doet en zij niets!' 'Ik kan er anderen toch niet voor laten opdraaien dat ik geen nee kan zeggen?' viel hij ongeduldig uit. 'Dat zie ik niet in dat je geen nee zou kunnen zeggen.' 'Ik kan geen nee zeggen omdat ik me schuldig voel en ik voel me schuldig omdat ik de pest aan mijn werk heb! En laat me nou asjeblijft dat rotcommentaar schrijven!'" (III, 407-408)

De kern van Voskuils schrijverschap bestaat in feite uit een heel persoonlijke verkenning van het eigen tekort en dat van zijn collega's. Had hij aanvankelijk voor een bestaan op het Bureau gekozen omdat het geen enkele status in de wetenschappelijke wereld bezat, mede door zijn eigen toedoen gaat het instituut zich ironisch genoeg steeds meer in wetenschappelijke zin onderscheiden.

Het Bureau biedt een nauwkeurige beschrijving van de alledaagse werkelijkheid van het kantoorleven, een thema

² Zie het nawerk van de uitgever in: J.J. Voskuil, *De moeder van Nicolien* (Amsterdam 1999).

³ Dit resulteerde in het artikel 'Omzien met weemoed. Van dorsvlegel tot landbouwfilm; verslag van een kettingreactie', *Volkscundig Bulletin* 3 (1977) 1-15.

dat in de Nederlandse literatuur nog niet op deze wijze was geëxploreerd. De wereld die in *Het Bureau* wordt beschreven is met andere woorden exemplarisch voor de *conditio humana* waarin de twintigste-eeuwse gebureaucratiseerde mens is gevangen. Veel lezers kunnen zich identificeren met de personages uit het boek, en projecteren hun eigen kantoor situatie in Voskuils vaak hilarische proza. De roman is, bijvoorbeeld door Willem Frijhoff, wel aangeduid als een 'uniek, bijna etnografisch document' met betrekking tot de geïnstitutionaliseerde wetenschapsbeoefening in de laat-twintigste-eeuwse samenleving.⁴ Anderen stellen daarentegen dat *Het Bureau* juist geen etnografie is. Hiermee wordt mijns inziens niet alleen het gegeven onderschat dat etnografieën nagenoeg altijd literaire kenmerken zoals vertelperspectief, compositie, stijl, uitvergroting en selectie dragen, maar tevens het documentaire karakter van bepaalde literaire teksten. Het lijkt aldus weinig zinvol een scherpe tegenstelling tussen literatuur en etnografie te maken en het is wellicht beter om in dit geval nadrukkelijk te spreken van een literaire etnografie of etnografische fictie. Behalve een beschrijving van de dagelijkse routines en machtsspelletjes op een bureau geeft de romancyclus een fascinerend en heel persoonlijk beeld van de ontwikkeling van de volkskunde in Nederland en daarbuiten.

Wat betreft de buitenlandse situatie ligt de nadruk enerzijds op de relaties met Vlaamse collega's en anderzijds op de betrokkenheid van Voskuil bij het project van de Europese Atlas. De cartografische activiteiten, zowel die voor de *Volkskunde-Atlas voor Nederland en Vlaams-België* als die met betrekking tot de Europese Atlas, bepaalden in sterke mate de thematische onderzoekszwaartepunten, waarbij Voskuil en zijn medewerkers al gauw op allerlei theoretische problemen stuitten.⁵ In de roman worden de internationale Atlascongressen uitgebreid beschreven, waaruit we onverbloemd kunnen opmaken hoe Maarten Koning, alias Han Voskuil, het gedrag en de opvattingen van zijn collega's heeft ervaren. Centraal in de roman staat de vraag hoe Maarten zijn omgeving percipieert en op welke wijze, andersom, zijn medemensen op hem reageren. Voskuil treedt niet op als een alwetende verteller maar laat de lezer de personages rechtstreeks geworden door hen omstandig te tonen in wat ze doen en zeggen. Deze minutieuze aanpak, letterlijk een 'dikke beschrijving' in Geertziaanse zin,⁶ is de oorzaak van de enorme omvang van de roman

⁴ W. Frijhoff, *Volkskunde en cultuurwetenschap: de ups en downs van een dialoog*. KNAW, Mededelingen van de Afdeling Letterkunde, NR 60, 3 (Amsterdam 1997) 134.

⁵ P.J. Meertens, Maurits de Meyer e.a. (ed.), *Volkskunde-atlas voor Nederland en Vlaams-België*, 4 afleveringen (Antwerpen/Utrecht 1959-1969). Zie over dit project ook: H.L. Cox, 'De volkskunde-atlas voor Nederland en Vlaams-België (1959-1969): een retrospectief', *Volkskunde* 97 (1996) 10-23; M. Zender (ed.), *Die Termine der Jahresfeier in Europa. Erläuterungen zur Verbreitungskarte*. Forschungen zum Ethnologischen Atlas Europa und seiner Nachbarländer, 1 (Göttingen 1980). Zie over dit project tevens: J.J. Voskuil, 'De eerste aflevering van de Europese Atlas. En de laatste?', *Volkskundig Bulletin* 8 (1982) 180-194. Vgl. ook H.L. Cox, 'De Etnologische Atlas van Europa en de aangrenzende landen: alleen een generatieconflict?', *Volkskundig Bulletin* 14 (1988) 25-44.

⁶ Frijhoff, *Volkskunde en cultuurwetenschap*, 135.

waarin de dialoog en dan vooral het onvermogen adequaat te communiceren centraal staan. Al lezende krijg je het gevoel zelf bij vergaderingen aan tafel te zitten of deel te hebben aan gesprekken in de wandelgangen van congressen.

Van de toenmalige collega's wordt Ton Dekker alias Ad Muller, uiteraard naast P.J. Meertens oftewel mijnheer Beerta, in de roman veruit het meest genoemd. Een voorrecht met ambivalente connotaties, of zoals Dekker het in een radio-interview stelde: 'Het is niet altijd even leuk en het is ook een kwestie van wennen. Mensen kunnen zich ontwikkelen. Je bent niet gewend dat je zo uit de anonimiteit wordt gehaald met allerlei persoonlijke dingen; dat je zo neergezet wordt. En dat was in het begin ook vreemd; ik had iets heel anders verwacht. Ik dacht: dat eerste deel wordt een roman met eindeloos veel gesprekken zoals in die studentenroman *Bij nader inzien*, maar dan over het vak. Dan zegt mijn collega Baarspul [Bart Asjes in de roman] dit en ik dat, nou ja, heel interessant hè, voor het vak. Maar het gaat hier om heel andere zaken. Het gaat om hoe mensen persoonlijk reageren op de hoofdpersoon. En daar zit natuurlijk een interpretatie van Maarten in en zijn hulpje Voskuil als auteur: degene die alles aan de touwtjes heeft.'⁷

Maarten Koning heeft diep in zijn hart grote onvrede met zichzelf en zijn omgeving. Het bedrijven van wetenschap is in zijn ogen een luxe, waarvoor je eigenlijk niet betaald, laat staan gehonoreerd, zou moeten worden. Het is meer iets voor de vrije tijd, een soort hobbyïsme waaraan je zeker ook geen status behoort te ontleen. Het liefst was hij, net zoals zijn grootvader, gewoon bakker geworden. Of postbode. Maar dat lot was niet voor hem weggelegd. Zijn *conditio humana* bestaat eruit de dagen te vullen met zinloos wetenschappelijk werk. Hij probeert daar evenwel het beste van te maken. Als je dan toch door de samenleving wordt aangesteld voor dat soort werk, dan dient het ook als een soort intellectueel hygiënisme de vinger te leggen op allerlei waandenkbeelden en vooral ook op achterliggende persoonlijke motieven in de wetenschapsbeoefening. Want dat er zo iets als een neutrale, objectieve wetenschap zou bestaan, daar gelooft Voskuil niet in. Zo analyseerde hij een Duitse inleiding in de volkskunde, daarbij uitgaande van de verschillende generaties en persoonlijke achtergronden van de auteurs die niet toevalligerwijze ook een rol spelen in het atlasproject, het-

⁷ Interview met Ton Dekker naar aanleiding van het verschijnen van deel v van *Het Bureau* door Jenny Brouwer in het programma 'Knetterende Letteren' op Radio 5 (21-1-1999).

geen hem aanvankelijk niet in dank werd afgenomen.⁸ Een 'oefening in zindelijk denken' heeft Ton Dekker dat bij het afscheid van Voskuil genoemd, en ook in een recent interview memoreert hij aan het gevoel gezamenlijk aan een 'geheim programma' te werken: een soort volkskundige atoombom waarmee het folkloristische gezwets in een klap weggevaagd zou kunnen worden.⁹

Een afrekening in retrospectief

Maarten Koning wordt er in de roman welhaast wanhopig van dat wetenschappelijke kritiek kennelijk meteen leidt tot verstoorde persoonlijke contacten. Hij gelooft, in tegenstelling tot veel van zijn collega's, niet in de vooruitgang van de wetenschap, maar ziet wetenschappelijke publicaties als een verholde vorm van schrijven over de eigen levensbeschouwing (IV, 935-940). De neiging tot psychologiseren, die al dan niet impliciet in zijn wetenschappelijk werk is te bespeuren, heeft Voskuil de vrije loop kunnen laten in zijn roman. Mensen veranderen niet wezenlijk in zijn visie, ze zitten vastgemetseld in hun sociale en culturele situatie. Zijn loyaliteit blijkt keer op keer een vergissing: als het erop aankomt laten mensen in wie hij groot vertrouwen stelt hem in de steek. Met name wanneer dat naaste medewerkers en bijna-generatiegenoten betreft, zoals de dertien jaar jongere Ad Muller, schokt dat hem op een wijze die de lezer welhaast onwezenlijk aandoet.

Heel pregnant komt dat tot uitdrukking in de romanpassage waar Ad in zijn ogen als het ware verraad pleegt wanneer deze te kennen geeft in het vervolg niet meer voor de katten van de familie Koning te willen zorgen tijdens vakanties.

Maarten Koning wendde zich af en liep met zijn glas de deur uit naar de w.c., verpletterd. Terwijl bij het glas omspoelde in het fonteintje bedacht hij dat ze op zo korte termijn zeker niemand zouden vinden, al was het alleen al omdat ze niemand zouden durven vragen. Zoiets vraag je alleen als je iemand zo sympathiek vindt dat je niet het gevaar loopt te worden afgewezen, althans denkt dat je dat gevaar niet loopt.

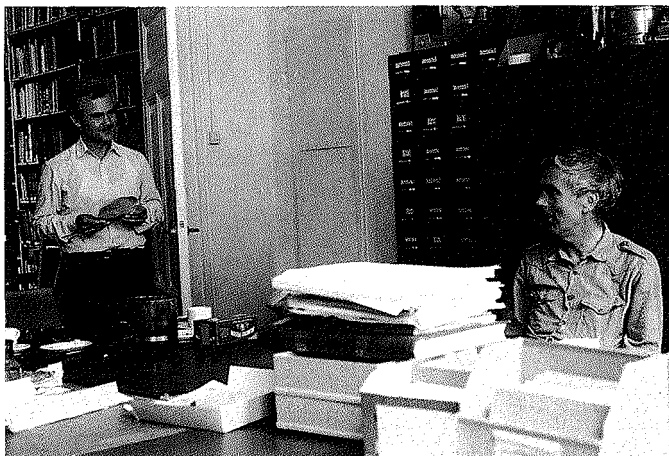
Maarten ziet zijn vakantie in Frankrijk in rook opgaan.

8

J.J. Voskuil, 'De taal van de wetenschap', *Volkskundig Bulletin* 5 (1979) 21-43 naar aanleiding van Günter Wiegmann, Matthias Zender en Gerhard Heilfurth, *Volkskunde. Eine Einführung* (Berlijn 1977). 'In dat artikel heb ik proberen aan te tonen hoe hun wetenschappelijk standpunt samenhangt met hun persoonlijkheid. Dat is me bijzonder kwalijk genomen. Ik heb de neiging om te psychologiseren. Dat wordt niet gewaardeerd. Ik doe het niet om te pesten; ik kan niet anders. Ik moet om te kunnen schrijven een persoonlijke reden hebben, iets waartegen ik me kan richten', aldus Voskuil in: J. Fontijn, *Op bezoek bij J.J. Voskuil* (Amsterdam 1991) 43.

9

C. Wijers, "Je moet als volkskundige goed kunnen vertellen hoe cultuur in de samenleving functioneert." Terugblikken en vooruitzien. Interview met Ton Dekker', elders in dit nummer.

◀ Ton Dekker houdt een toespraak bij het afscheid van Han Voskuil in 1987.
Foto: Hans van Koolbergen.

Hij zocht naar alternatieven, fiets- of wandeltochten van twee of drie dagen in Nederland, zolang als ze de katten en planten alleen konden laten, maar die plannen werden snel verdrongen door de woede over wat hem was aangedaan. Voortlopend langs de gracht zon hij op een verfijnde wraak, een subtiel beroep op Ads schuldgevoelens, maar zo dat hij niet terug kon, want dat hij nog één keer iets voor hem zou mogen doen, was voortaan uitgesloten. En als hij op zijn knieën om vergiffenis kwam vragen? Dan zou hij vriendelijk zijn, maar de brug zou dicht zijn, of open, zoals je het bekijkt. God mocht overigens weten wat hem bezielde. Hij probeerde zich daarin te verdiepen en zag een reeks van mogelijkheden: misschien vond hij dat hij niet aardig op zijn zogenaamde ziekte had gereageerd, of dat hij te hard moest werken, of dat hij hem te weinig ruimte liet door zelf hard te werken, of dat ze hem te weinig opzochten, meer op Frans Veen gesteld waren dan op hem, of bij nam het hen kwalijk dat ze vlees aten en bespoten groente, dat ze maar twee katten hadden tegen zij twaalf en dan nu ook nog een hond, dat ze naar Frankrijk gingen, op zichzelf waren, alleen aan zichzelf dachten, op de Herengracht woonden in plaats van in Heiloo. Alles was mogelijk. Bij iedere stap groeide het medelijden met zichzelf. Hij, die zoveel voor zijn ondergeschikten deed, een goeie baas was, die zijn vakantie zo hard nodig had, het zo fijn vond om naar Frankrijk te gaan.

Terwijl Maarten Koning zich zijn hele leven inspant om de dreiging door anderen voor het hoofd te worden gestoten af te wenden, ervaart hij eens te meer zijn kwetsbaarheid waarbij de overweging dat Ad – over zijn

dierenliefde bestond geen twijfel – wellicht het volste recht had om er de brui aan te geven snel wordt verdrongen.

Verraad! Gebrek aan solidariteit! Maar wat had hij daartegenover kunnen stellen? Mensen die geen vlees eten, geen wijn drinken, geen tomaten lusten, geen koffie, die nooit hun huis verlieten.' (IV, 176-180).

Het lijkt erop dat Voskuil de subtiële wraak, waarop hij destijds kennelijk zon, met de roman alsnog heeft kunnen nemen. Een inbreuk op de loyaliteit, ook al is de aanleiding zelf in wezen nog zo futiel, is in zijn optiek immers onvergeeflijk. Behalve een oefening in zelfbespiegeling vormt de roman, zoals Voskuil zelf ook in interviews stelt, tevens een ultieme afrekening met wat anderen hem in zijn optiek in de loop der tijd hebben aangedaan.

De mens is volgens Voskuil eenzaam en op zichzelf teruggeworpen. De enige vrijheid waarover men beschikt is die van de (zelf)reflectie: na te gaan hoe en waarom de dingen gebeurden, hoe men elkaar verkeerd heeft (willen) verstaan en natuurlijk de onbeheersbare onvermijdelijkheid van dit alles. Het is deze exercitie die hij in zijn roman heeft uitgevoerd om voor zichzelf, na zijn vertrek van het P.J. Meertens-Instituut waar zijn aanwezigheid als dominante 'oude baas' niet meer op prijs werd gesteld, de zaken helder op een rij te krijgen, 'zodat je kunt nagaan wie je eigenlijk bent geweest'.¹⁰ Zoals Maarten Koning zich destijds in 1975 blijkbaar diep gegriefd voelde door de weigering van Ad Muller om tijdelijk voor zijn katten te zorgen, zo ook heeft Han Voskuil het zijn naaste medewerker Ton Dekker enorm kwalijk genomen dat deze er na zijn vertrek in 1987 niet voor gezorgd heeft dat hij bij het afscheid van oud-collega Rob Fassaert uitgenodigd werd. Of, zoals Ton Dekker het recent in een radio-interview stelde: 'Voskuil is heel aardig weggegaan. De ellende is daarna begonnen, heel klein en miniem, en hij neemt me dat geweldige kwalijk dat ik dat niet voor hem geregeld heb. Ik wist niet eens dat hij dat wilde, maar ik was het er ook niet mee eens. Hij viel in een gat.'¹¹

Fiction or Faction

In de hedendaagse literatuur wordt in toenemende mate gebruikgemaakt van autobiografisch materiaal, waardoor

10
Vgl. Fontijn, *Op bezoek bij J.F. Voskuil*, 24-25.

11
'Knetterende Letteren', Radio 5 (21-1-1999). Frijhoff spreekt onomwonden van 'de vadermoord die een evident krachtige persoonlijkheid als Voskuil na zijn vertrek vereist, wil een instituut op eigen benen verdergaan en nieuwe wegen inslaan', *Volkskunde en cultuurwetenschap*, 135.

fictie en werkelijkheid niet zelden dooreen worden gehaald. Het werkelijkheidsgehalte van een roman kan dermate hoog zijn dat lezers zich niet meer realiseren dat schrijvers een herkenbaar decor gebruiken om bijvoorbeeld een fictief verhaal te vertellen. Maar als ook het verhaal zelf nagenoeg overeen lijkt te komen met de werkelijkheid buiten het boek, is de verwarring compleet. *Het Bureau*, daarover kunnen we duidelijk zijn, dient in essentie beschouwd te worden als een literaire roman. Dat de lezer welhaast verslaafd raakt aan het ritme van de hoofdpersoon die zijn dagelijkse gang naar het kantoor maakt, is vooral te danken aan de uitgekiende compositie van de auteur. Ook al geeft hij eindeloos allerlei herhalingen en kantoorrituelen weer, geen enkele beschrijving is identiek en toch uitermate herkenbaar.

Bij deze geraffineerde compositie hoort natuurlijk ook het instrument van de selectie. De auteur bepaalt immers wat hij de moeite waard vindt om te vertellen. Naar aanleiding van een Nijmeegse bundel van meest academische leeservaringen merkte Voskuil treffend op dat herinneringen en percepties bijna nooit overeenkomen. Zo beschreef een lezeres, die ook in de roman figureert, een aantal voorvallen uit haar bureautijd aan het P.J. Meertens-Instituut die mogelijk in de komende delen nog aan bod zouden komen.¹² Echter, geen enkele herinnering aan de contacten die zij met Voskuil had, zo stelde de auteur, had een plaats gekregen in het boek – sterker nog: ze waren hem kennelijk niet bijgebleven. Het is door de bril van de auteur, die in dit geval samenvalt met zijn *alter ego* Maarten Koning, dat we de werkelijkheid waarnemen en op onze beurt weer, als lezer, toe-eigenen en betekenis geven.

Maar ondanks compositie, selectie en vertekening valt het hoge werkelijkheidsgehalte van de roman niet te ontkennen. Zij die het weten kunnen stellen dat de beschreven situaties en voorvallen veelal, zij het lang niet altijd, overeenkomen met wat er in het echt is gebeurd. Zo stelde Jan Theuwissen (alias Jan Nelissen) in enkele recensies dat wat Voskuil beschrijft volgens hem inderdaad klopt: zo was het!¹³ Dit neemt niet weg dat hier en daar, volgens de regels van het romangenre, zaken zijn gecombineerd, uitvergroot of anders weergegeven en personen op een bepaalde manier worden geïntroduceerd. Op de tijdens een interview aan Ton Dekker gestelde vraag hoe hij de roman als ingewijde leest, 'zo van, dat klopt niet, dat klopt niet, dat wel', reageerde hij met te stellen: 'Ja, zo kinder-

12

M. Gerritsen, 'Het perspectief van de romanfiguur', in: H. Hoeks (ed.), *Een zondagmiddag met J.J. Voskuil. 27 meest academische reacties op Het Bureau* (Nijmegen 1998) 74-78.

13

Zie de recensies van de romandelen door Jan Theuwissen in *Volkskunde* 98 (1997) 219-223; 99 (1998) 125-126; 100 (1999) 216-217.

Medewerkers van de afdeling Volkskunde voor Keizersgracht 569-571 te Amsterdam, 15 juli 1983. Uiterst links Ton Dekker; tweede van rechts Han Voskuil. Foto: Haridath Phagoe.

achtig ben ik wel, ja. Aan de ene kant is het heel erg leuk omdat je de dingen precies herkent, en aan de andere kant... Je voelt op een gegeven moment, dit gaat verkeerd. Zo is het niet geweest. Is dat een falend geheugen, of is dat bewust, zo moet het maar in de opbouw van de roman.¹⁴ Wat de personages meestal pas in de roman kunnen lezen is hoe Voskuil de situaties diep in zijn hart heeft ervaren, althans zoals hij die ervaring in retrospectief in literaire vorm op schrift heeft gesteld. Het grote publiek in Nederland lijkt wat de relatie tussen *fiction* en *faction* betreft het spoor geheel bijster. Het krijgt wel een heel eigenaardige indruk van dat curieuze vak volkskunde en vooral van dat bizarre instituut aan de Amsterdamse gracht. Zelfs binnen het bestuur van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, wier hoofdkantoor prominent op elk deel staat afgebeeld, werden vragen gesteld over het wetenschappelijk gehalte van het instituutswerk en de schadelijke beeldvorming ervan. Het blijkt, ook bij intellectuelen, niet eenvoudig om *Het Bureau* als een puur literair product te beschouwen.

Nu heeft Voskuil zich inderdaad goed gedocumenteerd met behulp van officiële verslagen, dagboekantekeningen, zijn eigen wetenschappelijke artikelen en correspondentie. Maar hij beschikt over een zeldzaam observatietalent, dat naast het literaire gehalte ten volle erkend en gewaardeerd dient te worden. Voskuil houdt zijn lezers immers een spiegel voor van een gebureaucratiseerde samenleving, waarin de werkelijkheid gedefinieerd lijkt te worden door ambtenaren. Het alledaagse kantoorbestaan op *Het Bureau*, een microkosmos waar de mensen elkaar het le-

¹⁴ 'Knetterende Letteren', Radio 5 (21-1-1999).

ven moeilijk maken, maakt het A.P. Beerta-Instituut tot een universele, exemplarische versie van het ultieme Nederlandse kantoor. Op deze wijze beschouwd, ontstijgt *Het Bureau*, juist door zijn hyperrealisme, weer aan de werkelijkheid en staat het symbool voor het menselijk onvermogen loyaal met elkaar door het leven te gaan. Het kantoor als een onvermijdelijke *total institution*, met eigen rituelen en machtspelletjes – kortom een soort *asylum* in de betekenis van Goffmann.¹⁵ Het is tekenend dat niet alleen ambtenaren zich hierin herkennen, maar bijvoorbeeld ook medewerkers van multinationals zoals Philips en Shell. Op sommige kantoren worden collega's al stigmatiserend aangeduid met namen van figuren uit de roman, waardoor het boek zelf op ironische wijze weer een rol gaat spelen in allerlei kantoorintriges... Zo bestaan er werkplekken waar werknemers in de wandelgangen gekscherend maar niet minder stigmatiserend worden ingedeeld volgens het Ad- en Barttype, respectievelijk verwijzend naar collega's die zich telkens proberen te onttrekken aan hun taken en degenen die de gang van zaken obstrueren door voortdurend allerlei principiële bezwaren te uiten.

De complexe relatie tussen feit en fictie leidt onherroepelijk tot vragen naar de ethische toelaatbaarheid van deze literaire onderneming. Kun je als voormalige baas wel zo schrijven over de mensen met wie je jarenlang zo intensief hebt samengewerkt en die je veelal zelf hebt aangesteld? In deel vijf schroomt Voskuil bijvoorbeeld niet om functioneringsgesprekken met zijn bureaumensen weer te geven. De auteur heeft weliswaar alle personages voorzien van een fictieve naam, maar die is voor zowel ingewijden als buitenstaanders gemakkelijk te ontsleutelen. Er circuleren in Nederland via fax en internet diverse namen-sleutels zodat de anonimiteit nauwelijks gewaarborgd is.¹⁶ Op de vraag of Voskuil zijn personages niet beschadigt neemt hij een principieel en karakteristiek standpunt in. 'Eigenlijk', zo stelde hij in een interview, 'moeten ze blij zijn om nu eindelijk eens te vernemen hoe ik hen al die jaren heb ervaren. Je krijgt toch nooit echt te horen wat iemand van je vindt? En ze moeten ook maar eens weten wat zij mij hebben aangedaan, in plaats van te stellen dat ik hen iets aandoe. Wat let hen zo over mij te schrijven? Ik zou dat zeer op prijs stellen.'¹⁷ Ton Dekker geeft bijvoorbeeld onverholven toe bij verschijnen eerst al zijn 'Ad Mullertjes' via het register op te zoeken om te constate-

15

H. Driessen, 'Etnografische fictie in vakantietijd', in: Hoeks (ed.), *Een zondagmiddag met J.J. Voskuil*, 58-61.

16

De naamkundige Rob Rentenaar (alias Koos Rentjes) heeft een sleutel op de romannamen samengesteld, die te raadplegen is op <http://baserv.kun.nl/~salemans/970716.html>.

17

Naar aanleiding van zijn eerste boek, *Bij nader inzien*, stelt Voskuil zich wel bewust te zijn van de morele druk die het schrijven van een sleutelroman met zich meebrengt: 'Ik heb een hekel aan mensen die mijn boek als sleutelroman zien en zeggen: o, dat is die en die meneer, en dat is dus zo'n lul'; Fontijn, *Op bezoek bij J.J. Voskuil*, 9-10. 'Het gaat me om zelfverheldering, niet om iemand onderuit te halen. (...) Nooit verwerp ik iemand, ik noteer hoe ik een ander heb ervaren. Die aandacht is een bewijs van mijn sympathie', aldus Voskuil in: J. Roodnat, 'Ik heb het leven bij de lurven. Gesprek met J.J. Voskuil', *NRC Handelsblad* 1-3-1996.

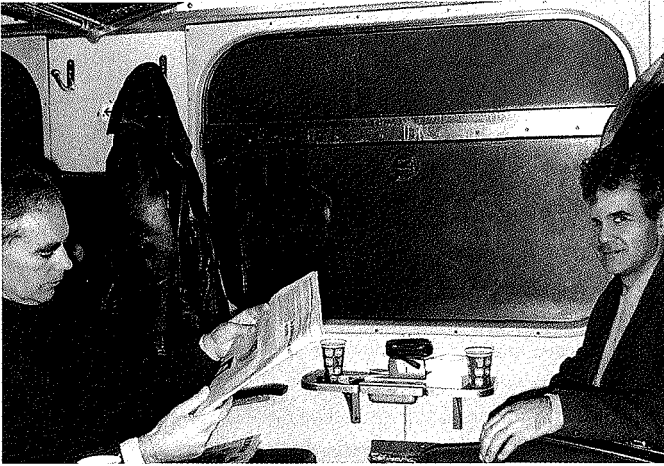
ren dat hij wel het meest van al zijn collega's voorkomt in de roman. Wanneer de vragenstelster opmerkt dat hij dit toch wel met een zeker trots stelt, zegt Dekker: 'Jazeker, natuurlijk wel hè. Ik begin te merken dat allerlei andere mensen bij mij op het instituut, zich beginnen af te vragen: zou ik ook uitverkoren zijn? Sommigen konden niet afwachten en hebben het aan de oude baas zelf gevraagd, maar helaas. En als een geslagen hond druipt men dan af. Dat geeft al het dubbele aan: als je erin voorkomt is dat leuk, maar aan de andere kant wordt je erin afgedroogd en dat is niet altijd even leuk, maar ik denk dat heel veel mensen het wel heel fijn zouden vinden als ze wel in dat boek zouden voorkomen.'¹⁸

In de manier waarop Ton Dekker als Ad Muller in de roman figureert zijn een aantal steeds terugkerende, vaste thema's te onderkennen. In de eerste plaats is dit zijn frequente ziekteverzuim in de eerste jaren van zijn aanstelling, hetgeen een vilein refrein vormt in de eerste vier delen. 'Ad is ziek', zegt Maarten Koning in de koffiekamer van het instituut in 1974 tegen de administratief medewerkster, die daarop stelt:

'Ja, dat weet ik, maar ik vroeg me af of jij weet wat hij heeft.'
'Nee,' hij schudde zijn hoofd, 'maar ik maak me er zo langzamerhand wel ongerust over.' In zijn stem was een nauwelijks bedwongen sarcasme. *'Zo erg zal het toch niet zijn?'* vroeg ze geschrokken. *'Als je zo vaak ziek bent,'* zei Maarten bedenkelijk, *'en al zo lang.'* *'Maar hij is toch nog jong?'* *'Hij is jong,'* gaf Maarten toe, *hij vermeed het naar haar te kijken, 'maar je ziet dat toch ook wel bij jonge mensen, een verkoudheid, en weg zijn ze.'* *'Dat kan,'* gaf ze toe. *'En dan die stip in zijn keel, die altijd weer terugkomt, en die temperatuur die maar blijft schommelen tussen 36.9 en 37.2.'* *'Dat is waar.'* Ze had geen argwaan, voor haar was dat inderdaad een reden om zich zorgen te maken. Dat amuseerde hem, maar het irriteerde hem ook. *'Ik denk dat ik vandaag maar eens bel.'* *'Dan ben ik benieuwd,'* zei hij. *'Heeft Ad nog gezegd wat hij had?'* vroeg hij aan Bart toen hij zijn kamer weer binnenkwam. *'Hij zei dat hij overwerkt was,'* antwoordde Bart, *'en ik heb het gevoel dat het langzamerhand met ons allemaal die kant begint op te gaan.'* (III, 406-407).

In het vijfde deel valt op dat Ad Muller opeens niet meer wegens ziekte absentieert en in wetenschappelijke zin een meer volwaardige, zelfstandige plaats gaat innemen, onge-

¹⁸
 'Knetterende Letteren', Radio 5
 (21-1-1999).

Han Voskuil en Ton Dekker, 1986.
Foto: Hans van Koolbergen.

twijfeld als gevolg van de introductie van een eigen instituutstijdschrift dat volgeschreven moet worden. In plaats van een ambtenaar die het liefst met een schepje een berg zand van de ene naar de andere plaats versjouwyt, zien we een medewerker die, weliswaar noodgedwongen, in toenemende mate gefascineerd raakt door zijn onderzoeksobject.

Een ander steeds terugkerend thema met betrekking tot Ad Muller is, naast zijn zorg voor het welzijn van dieren, de dubbelzinnige humor waarmee Maarten Koning zich veelal geen raad weet. Niet zelden speelt daarbij seksisme een rol, zoals die keer dat hij Maarten aanraadt om maar eens met een medewerkster naar bed te gaan. Als Maarten thuis komt vraagt Nicolien verschrikt of er iets is. 'Hij ging op de divan zitten. "Ik ben verbijsterd," zei hij.' (iv, 925). In het geval van Ton Dekker kunnen we via vraagg gesprekken vernemen hoe hij enerzijds zelf zijn literaire alter ego ervaart en anderzijds hoe hij de in de roman weergegeven situaties destijds zelf heeft beleefd. Dit geldt vanzelfsprekend met name voor zaken die dieper gaan en op zijn karakter betrekking hebben. 'Neem nou bijvoorbeeld het gigantische aantal ziekmeldingen in de eerste vier delen. Zodat in recensies steevast wordt geschreven: de lijntrekker Ad Muller, die was natuurlijk weer ziek. Als iemand me had gevraagd: hoe denk je nou hoe je in die roman voorkomt, dan had ik dit nooit kunnen bedenken. Niet dat ik nooit ziek ben geweest, of dat er ook een mentale factor aanwezig is geweest, maar hij heeft dat duidelijk uitvergroot. Maar goed, dat is een doorgaand thema. Wat me erg opgevallen is, dat dingen die je met een zekere humor, een zwarte humor met een poker-

gezicht erbij zegt, heel precies letterlijk worden opgevat. En dan krijg je wel hele rare situaties, bijvoorbeeld dat ik – ik kan het me nog goed herinneren – met hem in de trein zit. Nou ja, wat doe je in de trein van Groningen naar Amsterdam. Dan zeg ik: 'zouden wij niet samen een klussenbedrijf kunnen beginnen', want we wisten nog niet precies hoe het vak in elkaar zat en wat we moesten doen. En verdikkeme, dat heeft ie letterlijk opgevat en gaat het vervolgens aan z'n vrouw vertellen, en die zegt: 'dat moet je niet doen met die Ad want die meldt zich ziek en kun jij het werk doen!' De interviewster constateert hierop dat je geen wraak kunt nemen, je bent machteloos... 'Je bent machteloos, ja', aldus Dekker. 'Dat is soms heel gek want inderdaad, je kunt je er niet tegen verweren, je moet oppassen dat je niet zegt: "ja maar dit, ik was niet zo vaak ziek", want dan zit je je al te verdedigen.'¹⁹

De vrijheid van literaire meningsuiting is een groot goed, ook in Nederland. In het recente verleden werden twee beroemde Nederlandse auteurs, W.F. Hermans en Gerard Reve, om kwetsende uitlatingen in hun romans bij de rechter aangeklaagd vanwege 'opzettelijke belediging van een groep mensen' (artikel 137c van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht) doch nooit veroordeeld. De rechters erkenden de strikte scheiding tussen de fictieve wereld van de literatuur, waarin personages alles kunnen zeggen, en de werkelijke wereld.²⁰ Het raken of overschrijden van de grenzen van wat in een samenleving aanvaardbaar wordt geacht kan juist een van de kwaliteiten van literatuur zijn. Daarbij komt, dat deze grenzen voortdurend in beweging zijn. De roman van Voskuil heeft daar bijvoorbeeld, als de tekenen niet bedriegen, al invloed op. Bij geschiedschrijvingen van, al dan niet academische, instellingen zal het in de toekomst juist ongeloofwaardig zijn om facties, rivaliteiten en versluierde machtsfiguraties te negeren.²¹ Het boek scherpt tevens de aandacht voor het optreden van individuele personen die met al hun eigenaardigheden vanuit een min of meer antropologisch perspectief worden belicht. Hier zien we kortom dat literatuur de werkelijkheid beïnvloedt.

Schrijvers zijn immers machtig, de tegen wil en dank geportretteerde personages weerloos. Deze laatsten kunnen niet anders dan zich schikken in de hun toebedeelde rol en moeten accepteren, zoals in *Het Bureau*, dat het morele gelijk bij de hoofdpersoon berust, of als deze faalt, bij zijn vrouw Nicolien die thuis als zijn externe geweten

19

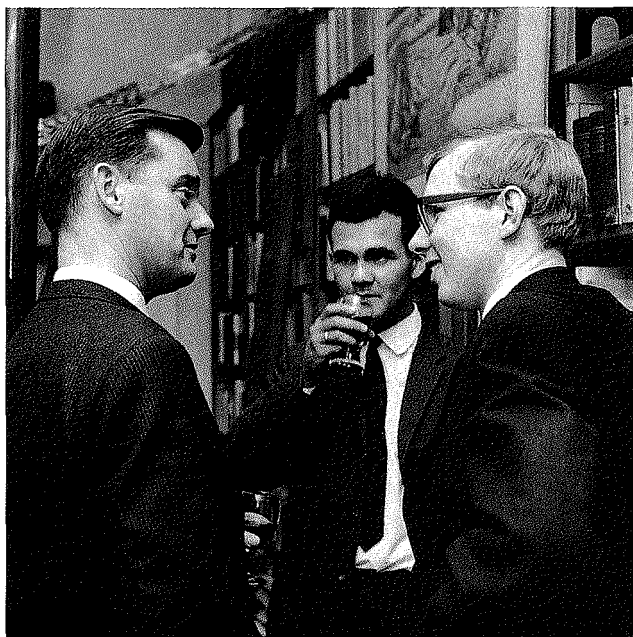
'Knetterende Letteren', Radio 5 (21-1-1999). Vgl. ook n, 497-498.

20

Overigens is recent, tot ontsteltenis van de literaire wereld, in Nederland wel een auteur veroordeeld wegens belediging. Het betreft de schrijver Pieter van der Sloot die in zijn debuutroman *Danslessen* over een burgemeester laat zeggen dat hij 'zo'n joodje aan het hoofd is'. De echte burgemeester van het dorp waar de roman is gesitueerd heeft niet alleen dezelfde naam maar is ook jood. In de roman worden overigens ook allerlei religieuze groeperingen in negatieve zin aangeduid, maar daartegen is geen bezwaar aangetekend. Het feit dat de auteur in dit geval verzuimd heeft een fictieve naam te gebruiken en dat het om een bevolkingsgroep gaat met door de recente geschiedenis dermate beladen connotaties als het joodse volk heeft de rechtbank in haar oordeel kennelijk zwaar laten meewegen (*NRC Handelsblad* 20 maart 1999). Vergelijk ook de commotie die in oktober 1999 is ontstaan in de Vlaamse literaire wereld naar aanleiding van het boek *Uitgeverij Guggenheimer* van Herman Brusselmans waarbij een Antwerpse modeontwerpster, die in het boek belasterd wordt, bij de rechter gedaan kreeg dat het boek uit de handel werd genomen.

21

Vgl. P. Meurkens, *Vragen omtrent de mensheid. Culturele antropologie in Nijmegen 1948-1998* (Aalten 1998) en de discussie naar aanleiding van dit boek in *Focaal. Tijdschrift voor antropologie* nr. 33 (1999) 171-178.

D.P. Blok, A.J. Dekker en J.A.
 Baarspul op het afscheid van P.J.
 Meertens, 30 september 1965.

fungeert. Het enige wat de beschreven personen kunnen doen – gesteld dat ze niet zelf de pen ter hand nemen of, zoals Ton Dekker, hun visie via interviews ten beste geven – is de roman negeren of het boek ongelezen te laten, wat in sommige gevallen dan ook gebeurt.

Afgezien van de hoofdpersoon en enkele naasten, zijn de meeste personages in de roman (onvermijdelijk) gereduceerd tot hun beroeps- of kantoorleven, hetgeen natuurlijk een vertekend beeld oplevert van het totale leven van de persoon in kwestie. Dat geldt overigens evenzeer voor de persoon van Han Voskuil of Maarten Koning zelf – de auteur gebruikt zijn echte en zijn romannaam in interviews probleemloos door elkaar. Zo wordt de schrijfarbeid aan de in 1963 verschenen roman *Bij nader inzien* volledig genegeerd en zijn bijvoorbeeld in de roman *De moeder van Nicolien* (het ‘kleintje Voskuil’ uit 1999) ook weer andere kanten van de persoonlijkheid van zijn vrouw belicht.²² In de regie van een roman kan de auteur niet anders.²³

Opvallend is de fascinatie van Voskuil voor het uiterlijk en de motoriek van zijn personages. Er komt geen persoon in voor of deze wordt fysionomisch beschreven en getypeerd. Zo komt Ton Dekker al meteen in het eerste deel aan de beurt als ‘een tengere Indische jongen’ met ‘grote, bruine ogen en een wat naïeve, verbaasde uitdrukking op zijn gezicht, alsof de wereld nieuw voor hem was’.

²²
Bij nader inzien (Amsterdam 1963); *De moeder van Nicolien* (Amsterdam 1999).

²³
 ‘Ik weet heel goed dat ik van al die mensen alleen dat zie wat ik kan begrijpen, waarmee ik me tot op zekere hoogte kan identificeren. Het is heel goed mogelijk dat die mensen zichzelf er helemaal niet in herkennen. Dat ze voor hun gevoel een totaal andere figuur zijn. Het is *mijn* wereld die ik schep.’ Voskuil in: Fontijn, *Op bezoek bij J.J. Voskuil*, 10.

Wanneer Ad zegt dat hij wel wil meewerken aan het volkskundig woordenboek in wording – bedoeld wordt het roemruchte trefwoordensysteem – toont hij 'een eigenaardig, wat uitdagend lachje'. In het contact met Beerta omschrijft Voskuil hem als 'parmantig' en wanneer hij een la met fiches opentrekt constateert hij 'in zijn blik en houding (...) iets begerigs (...)'. "Het lijkt me heerlijk om aan iets groots te werken" (1, 621-623). Als Ad korte tijd later daadwerkelijk aan de slag gaat wordt Maarten door het plaats van nieuwe fiches afgeleid. Ze zitten immers samen in dezelfde kamer – een vertrek waar vele conversaties over boekenkasten heen zullen worden gesitueerd. Wanneer Ad enthousiast belangstelling toont voor Maartens werk, voelt de laatste zich niet op zijn gemak. 'In die gretigheid was iets dat Maarten verontrustte, maar hij onderdrukte dat, evenals zijn afkeer van die al te lijfelijke aanwezigheid van die vreemde jongen, zo dicht naast hem.' (1, 654-655).

Niet zelden zijn deze persoonlijke observaties kwetsend en komisch tegelijk. Bijna niemand zou zijn medemens zo openlijk durven te beschrijven. Dit tekent wel de moed van Voskuil om – vanuit zijn perspectief uiteraard – eerlijk te zijn tot op het bot en geen concessies te doen in zijn roman, wat hij op zijn oude werkplek wel stevast geacht werd te doen. Het moet een bevrijding voor hem zijn geweest dit alles zo te kunnen opschrijven, en dat schrijven zelf, zo benadrukt de auteur, was belangrijker dan het in druk verschijnen van de tekst.²⁴ De gevolgen van die openbaarmaking liggen buiten de macht van de schrijver. Een radicaal, volgens sommigen zelfs laf, standpunt dat voor discussie vatbaar lijkt.

Naast het gevoel van dreiging en falen, kunnen we in de roman ook de zelfingenomen verontwaardiging van de auteur gewaarworden wanneer deze weer een of andere 'pseudo-wetenschapper' de mantel uitveegt, zoals de Nijmeegse hoogleraar persoonlijkheidsleer Hermans met zijn boek over de midwinterhoorn waarmee dit artikel opende.²⁵ Voskuil alias Maarten Koning is, paradoxaal genoeg gezien zijn opvatting van wetenschap als onzinnige bezigheid, onmiskenbaar trots op zijn wetenschappelijke werk en citeert niet zonder ijdelheid letterlijk hele stukken uit zijn artikelen en lezingen. Deze passages zijn evenwel functioneel en interessant in het kader van de roman, die daarmee tevens het karakter krijgt van een subjectieve, literaire wetenschapsgeschiedenis.²⁶ Voskuil trekt daarbij, als on-

24

'Een boek moet dik zijn, een boek moet gedetailleerd zijn, een boek moet "vervelend" zijn voor de mensen die niet mijn eigenlijke lezers zijn. Als je lezers af kunt schrikken, dan moet je dat doen. Dan hou je ten slotte de mensen over waar je op vertrouwen kunt.' Aldus Voskuil in: J. Fontijn, *Op bezoek bij J.J. Voskuil* (Amsterdam 1991) 14.

25

Vgl. J.J. Voskuil, 'Het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, of: op de klank van de midwinterhoorn de eeuwigheid in', *Volkskundig Bulletin* 7 (1981) 1-50.

26

Vgl. Willem Frijhoff, 'Hoezo universiteitsgeschiedenis? Indrukken en stellingen', *Ex Tempore. Historisch tijdschrift KU Nijmegen* 15 (1996) 13-22; Idem, *Volkskunde en cultuurwetenschap*, 131: de roman kan 'immers worden gelezen als een vakinhoudelijke *oratio pro domo*, waarin de keerpunten en ontwikkelingen scherp – soms te scherp, te absoluut, en vaak eenzijdig – worden verwoord.'

miskenbaar dominant persoon, wel veel eer naar zichzelf. Zijn medewerkers, Ton Dekker voorop, die niet zelden substantiële delen van zijn lezingen en artikelen hebben aangeleverd, krijgen daarvoor maar weinig erkenning. Het was Voskuil dan ook niet om zijn persoon te doen, zo luidt zijn reactie, maar om het belang voor het instituut dat als één loyale clan moest optreden en waarvan hij de woordvoerder was. Dat hij daarmee zijn collega's lange tijd heeft gereduceerd tot documenterende waterdragers, die eindeloos intern moeten worden opgeleid voordat ze een stap mogen zetten in de boze buitenwereld, was in zijn visie onvermijdelijk. Han Voskuil was er om voor hen op te komen, hen te beschermen en de onderzoeksresultaten naar buiten te brengen. Pas met de komst van een eigen tijdschrift in 1975, het *Volkskundig Bulletin*, ontstond er een forum waarop ook de eigen medewerkers achter de schermen vandaan konden komen; immers het tijdschrift moest verantwoord worden gevuld en onwelgevallige buitenstaanders moesten zo veel mogelijk geweerd.

Het is de paradox van de schrijver die, welhaast mensenschuw en elke verrassing vermijgend, zich verschanst in het *Bureau* of zijn studeerkamer alwaar hij de situatie onder controle heeft en anderzijds op ambivalente wijze geniet van zijn literaire succes, dat hij evenwel weer voorstelt als een onvermijdelijke lijdensweg die hij als *conditio humana* moet doorstaan, in dit geval vanwege zijn loyaliteit met de uitgever. De ongerijmdheid om zich met lood in de schoenen dagelijks naar het bureau te slepen en daar maar liefst drie decennia te blijven werken; voor zijn gevoel keer op keer zijn vertrouwen in de ander geschaad te zien maar trouwhartig toch telkens weer zijn neus te stoten. Het is ook de ironie van de man die geen maatschappelijke carrière wil maken, bewust weigert te promoveren, en toch een wetenschappelijk en literair zwaargewicht wordt. De volkskunde zelf verbleekt bij deze universele thema's maar vormt wel een prachtige setting met een instituut en congressen als een voor velen herkenbaar decor met kleurrijke figuranten.

Ton Dekker is daaronder als collegiale gesprekspartner en dierenvriend een centrale figuur die zich op zijn beurt uiteindelijk heeft ontworsteld aan de hygiënistische zuiveringsnotie en zich heeft verdiept in recente folklorisering en het denken over volkscultuur zonder zijn 'oude' thema van de mondelinge cultuur te verwaarlozen, getuige een recent sprookjeslexicon.²⁷ Toen Ton Dekker de vraag ge-

²⁷
T. Dekker, J. van der Kooij en T. Meder, *Van Aladdin tot Zwaan kleef aan. Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties* (Nijmegen 1997).

steld werd of hij na lezing van de verschenen romandelen niet dacht 'waar ben ik toch mee bezig, is dit mijn leven?', stelde hij: 'Nee, de belachelijkheid zit 'm niet zozeer in het vak, maar hij [Voskuil] wist niet wat hij met dat vak aan moest. Er werd zojuist gelachen over die kabouterpjes – 'maar u bent bezig met de dennenboom', interrumpeert de interviewster – ja, niet meer, maar ieder jaar hebben zo'n vijf, zes miljoen Nederlanders dat in hun huiskamer staan. We houden ons bezig met dagelijkse cultuur en de veranderingen daarin. Dat is interessant. Als dat niet interessant is, dan is het hele menselijke leven niet meer interessant, denk ik.'²⁸

Summary

'Is this my life?'

Fiction and fact at the Institute

In 1995 the Dutch ethnologist J.J. Voskuil created a stir with the publication of the first volume in a sweeping series of novels devoted to life at a scholarly institute entitled *The Bureau*. Ton Dekker, to whom this article is dedicated, plays a pivotal role in this novel under the name Ad Muller. He is the interlocutor of the main character, and of all the employees is mentioned the most, albeit not always in a positive light.

While the degree of realism in the novel is great, it should nevertheless be considered as literary fiction. It is only through the eyes of the main figure, who wishes to give an account of his own life, that the reader becomes acquainted with the institute and Ad Muller's role there. This, though, raises questions regarding the ethical permissibility of writing about former colleagues. For example, as interviews with Ton Dekker reveal, he experiences his alter ego with a sense of powerlessness. The staging and moral rectitude always lies with the author, i.e. the main figure, whereby he is reduced to a simple actor at the bureau.

In this way Voskuil has deliberately shifted the boundaries of the *roman à clef* genre. This has presented no obstacle to literary success. Quite separate from the pursuit of ethnology and the individuals involved, the Bureau and its denizens constitute an exemplary microcosm of our bureaucratised world, one in which many recognise themselves.